

Yonatan Goldshtein, Inger Schoonderbeek Hansen
og Tina Thode Hougaard (udg.):
17. Møde om Udforskningen af Dansk Sprog, Århus 2018

Fundamentfeltet i danske samtaler

Rasmus Puggaard
Leiden University Centre for Linguistics

1. Indledning¹

Denne artikel præsenterer de overordnede resultater fra et studie af fundamentfeltets brug og funktion i dansk samtaleprog.² Hidtil har den grammatiske tradition primært været fokuseret på skriftsprogsdata og intuition, og beskrivelser har generelt fokuseret mere på syntaktiske forhold end på funktion (Nedergaard Thomsen 1992 og Jensen 2003 er dog modeksempler). Fundamentfeltets brug i samtaleproget kan ikke udledes af den eksisterende litteratur. I litteraturen ser man f.eks. hyppigt eksempler på at fundamentfeltet udfyldes af fulde nominalsyntagmer, hvilket er temmelig sjældent i samtaleproget. Desuden nævnes det ofte, at det umarkerede fundamentfelt huser sætningens subjekt, hvilket er mindre entydigt i samtaleproget.

I afsnit 2-3 af artiklen gennemgår jeg kort den eksisterende litteratur om fundamentfeltet og den teori der ligger til grund for undersøgelsen. Dernæst præsenterer jeg i afsnit 4 de data som undersøgelsen er baseret på. I afsnit 5-6 præsenterer jeg et kvantitativt

¹ Jeg skylder Jakob Steensig en stor tak for grundig vejledning i forbindelse med en tidligere udgave af dette projekt. Mange tak til Tanya Karoli Christensen som har givet en række brugbare kommentarer til manuskriptet, hvilket i høj grad har forbedret både indholdet og fremstillingen. Tak desuden til Kristin Davidse, Jan Nuyts, Janet Grijzenhout, Bert Botma, Camilla Søballe Horslund og Yonatan Goldshtein for konstruktive diskussioner om emnet og præsentationen af det, og til publikum ved MUDS 17 for konstruktive kommentarer.

² Hele studiet kan findes i mit speciale (Puggaard 2018), mens Puggaard (under udg.) går i dybden med brugen af *det* og *så* i fundamentfeltet.

overblik over fundamentfeltets brug i data, og giver eksempler på vigtige fænomener. I afsnit 7 foreslår jeg nogle vejledende principper for fundamentfeltets brug.

2. Fundamentfeltet i litteraturen

Alle større behandlinger af det danske sprog nævner fundamentfeltet, primært i forbindelse med syntaktiske forhold. En traditionel beskrivelse som Mikkelsens (1911:573 f.) fremhæver forskellen mellem sætninger med og uden subjekt i fundamentfeltet. Er subjektet ikke i fundamentfeltet, siges der at være ”inversion”, og det kommunikative formål med sådanne konstruktioner siges at være emfase på det fremrykkede led. Termen ”fundamentfelt” kommer fra Diderichsens (1946:171 f.) bredere beskrivelse af dansk syntaks, og er et af felterne i hans sætningsskema. Hans terminologi er ny, men han fastholder at den umarkerede sætning har subjekt i fundamentfeltet. Han skriver dog også at leddet i fundamentfeltet generelt har til formål at angive sætningens emne, eller at specificere en situation hvor sætningens indhold finder sted, og nævner at fundamentfeltet angiver sætningens illokutionære ramme. Denne sidste pointe er central i Hansen og Heltofts (2011:1696f.) analyse af fundamentfeltet.

Der har gennem tiden været mange forslag til revisioner af Diderichsens sætningsskema, ofte med det formål at forene skemaerne for hel- og ledsætninger (f.eks. Nielsen 1975; Hansen 1977:73, Heltoft 1986, Allan et al. 1995:498, Togeby 2003:98f., Becker-Christensen 2010:82); de fleste af disse berører kun perifert fundamentfeltet. Hansen og Heltoft (2011) behandler fundamentfeltets funktion grundigt og deres beskrivelse ligner i store træk tidligere beskrivelser: Det umarkerede fundamentfelt består af sætningens subjekt, og funktionen er emne-angivende eller emfatisk. Dette må siges at være konsensus i litteraturen.

Nedergaard Thomsen (1992) har desuden undersøgt fundamentfeltets brug i talesprog med særlig fokus på informationsstruktur. Han rapporterer at pronominer er meget mere frekvente i fundamentfeltet end fulde nominalsyntagmer, og desuden at fundamentfeltet bruges til kendt information meget oftere end kontrastiv fokus og ny information.

I det ovenstående er ordet ”emne” overvejende blevet brugt præteoretisk, men det har også en vigtig teoretisk betydning. Set fra et typologisk perspektiv, er det forventeligt at brugen af fundamentfeltet i høj grad stemmer overens med beskrivelserne af emne. I Pragerskolens teori om informationsstruktur (f.eks. Mathesius 1929) og i systemisk-funktionel lingvistik (f.eks. Halliday 1967) er emnet – eller temaet³ – udgangspunktet for en sætning, og som regel et tidligt led i sætningen; Tomlin (1986) omtaler dette som et *theme first principle*. Andersen et al. (2001) mener at danske sætninger altid er emne-indledte, og viser desuden (ibid:174 f.) hvordan referenten for emnet ofte er et konkret fokalt led introduceret umiddelbart forinden. I Lambrechts (1994) indflydelsesrige beskrivelse af emnet, skriver han at det er den del af en sætningens pragmatiske præsupposition som vælges som sætningens udgangspunkt. Fundamentfeltet har en høj grad af grammatisk fleksibilitet, hvilket kunne tyde på at det er noget nær en grammatikaliseret emneposition, omend andre funktioner (såsom kontrastiv fokus) også er mulige.

Med henblik på samtalesproget har Brøcker (2014; Brøcker et al. 2012) beskrevet hvordan tunge led generelt ikke findes i fundamentfeltet. Hvis en sætning i samtalesproget indledes med et tungt led, finder man som regel dette led i ekstraposition før fundamentfeltet, og fundamentfeltet indeholder da et anaforisk let led med reference til ekstrapositionen. Jørgensen (2016) viser desuden at denne konstruktion også findes i skriftsproget.

3. Interaktionel lingvistik

Dette studie er teoretisk informeret af den interaktionelle lingvistik (Steensig 2001; Couper-Kuhlen og Selting 2001, 2018; Lindström 2009). Interaktionel lingvistik har længe været en samlebetegnelse for de dele af samtaleanalytisk forskning der beskæftiger sig direkte med hvordan samtalepartnere udnytter sproglig struktur. Hvis målet med samtaleanalysen er at afdække den orden der findes i samtaler (Sacks et al. 1974), kan man altså sige at målet med den interaktionelle

³ Begreberne emne og tema bruges ofte om grundlæggende samme koncept i lingvistisk teori (Chafe 1976).

lingvistik er at finde ud af hvordan lingvistiske virkemidler bruges til at strukturere samtaler. Studiet er en del af forskningsarbejdet i gruppen DanTiN (*Danish Talk-in-Interaction*; Brøcker et al. 2012; Steensig et al. 2013), der arbejder mod en komplet beskrivelse af dansk med udgangspunkt i samtaleproget.

Couper-Kuhlen og Selting (2018:18) nævner tre af den interaktionelle lingvistik grundantagelser, som alle har været afgørende for dette studies udformning og konklusioner: 1) Der er en intern tidsstruktur i ytringsformation, og ytringer har ikke nødvendigvis et færdigt format når talestrømmen begynder. Auer (2000, 2009) kalder dette fænomen *on-line syntax*. 2) Ytringer eksisterer aldrig i et pragmatisk vakuum, men udgør altid dele af sociale handlinger. 3) Forskning i interaktion kan ikke laves på baggrund af introspektion, men kun på baggrund af optagelser af naturligt forekommende data.

4. Materiale og metode

Materialet der ligger bag dette studie, består af fem videooptagelser af samtaler. Hver samtale foregår mellem to personer der allerede kender hinanden. Alle videoer er transskriberede efter samtaleanalytiske konventioner. Samtaleanalytisk transskription følger som udgangspunkt sprogets ortografiske konventioner, men stavemåder ændres ofte for at angive variation i udtale. Transskriptionerne angiver desuden en lang række fonetiske detaljer, såsom tryk, længde, global intonation, talehastighed, hørbar indånding, latter og ret præcis angivelse af overlap og længde på pauser; konventionerne beskrives nærmere i f.eks. Steensig (2001:32f.) og Jefferson (2004). Eksempelsætninger i denne artikel er transskriberet på baggrund af disse konventioner, men følger ikke feltets tradition for at medtage store dele af den interaktionelle kontekst for hver eksemplarsætning.

De fem videooptagelser kommer fra to korpora: det offentligt tilgængelige korpus *SamtaleBank* (MacWhinney og Wagner 2010) og korpusset *AUling*, som er indsamlet af og tilgængeligt for studerende og forskere ved Aarhus Universitet. Fra hver video er 100 sætninger med hovedsætningsledstilling blevet analyseret for deres brug af fundamentfeltet på en række parametre, som ses i Tabel 1. Bemærk at ledsætninger ofte har hovedsætningsledstilling

Fundamentfeltet i danske samtaler

i dansk talesprog (Jensen 2011; Mikkelsen 2011); ledsætninger med tydelig hovedsætningsledstilling, dvs. uden initielt subjekt eller med neksusadverbier efter det finite verbum, er altså medtaget i undersøgelsen.

<i>Form</i>	se Tabel 2
<i>Grammatisk rolle</i>	f.eks. subjekt, indirekte objekt, præpositionsstyrelse, osv.; se Tabel 3
<i>Reference</i>	f.eks. konkret, bred, generisk, placering i tid eller sted, osv.; se Tabel 4
<i>Foricitet</i>	anatorisk, kataforisk, anatorisk med uddybelse i ekstraposition, osv.
<i>Informationsstrukturel rolle</i>	anatorisk emne, dynamisk emne, tom (formelt subjekt), osv.
<i>Turposition</i>	tur-initiel, post-begyndelse, tur-intern, osv. (se Steensig 2001: kap. 5)

Tabel 1: Analyseparametre

Med reference menes der mere konkret at fundamentfeltet eksempelvis kan referere til noget specifikt, såsom personer og ting, eller noget mere abstrakt, som den foregående sætnings prædikat eller større diskursenheder. Fundamentfeltet kan også have forskellige diskursregulerende funktioner, ved brug af f.eks. abstrakte adverbelle led; dette dækkes også under reference. Denne grundlæggende analyse viser nogle kvantitativt konstaterede mønstre i brugen af fundamentfeltet, og på baggrund af disse mønstre er et udpluk af sætningerne blevet analyseret yderligere. Kun de kvantitative resultater af de tre øverste analyseparametre vil blive præsenteret her.

5. Kvantitative mønstre

Dette afsnit præsenterer mønstre i brugen af fundamentfeltet på baggrund af form, grammatisk rolle og reference. De hyppigste former fundet i fundamentfeltet kan ses i Tabel 2:

Form	Antal	Procent
det	139	27,8%
så	93	18,6%
jeg	76	15,2%
der	34	6,8%
den	21	4,2%
han	21	4,2%
vi	20	4%
de	18	3,6%
hva ⁴	12	2,4%
du	9	1,8%
nu	9	1,8%
hun	7	1,4%
andre former	41	8,2%

Tabel 2: De hyppigste former i fundamentfeltet

Tabel 2 afslører en del om fundamentfeltets brug i samtaleproget. Først og fremmest er det slående hvor hyppige de hyppigste former er. Ordet *det* forekommer i mere end hver fjerde fundamentfelt, og de tre hyppigste ord, *det*, *så* og *jeg*, forekommer sammenlagt i over halvdelen af fundamentfelterne. Steensig (1994:76, 2001:236) har tidligere nævnt at *det* og *så* forekommer meget jævnlige i denne position i samtaler, og *det* er endnu mere hyppig i Jensens materiale (2003:II-4). Præferencen for pronominer i fundamentfeltet nævnes eksplicit af både Jensen (ibid.) og Nedergaard Thomsen (1992).

De af pronominerne som tager kasus, forekommer kun i nominativ, hvilket tyder på en klar overvægt af grammatiske subjekter i fundamentfeltet; som diskuteret nedenfor er det dog ikke helt så simpelt. De hyppige fundamentfelter som ikke er pronominale, nemlig *så* og *nu*, er ligesom pronominerne lette led med fleksibel betydning.

⁴ *Hva* svarer til skriftsprogets *hvad*, men som Jørgensen (2015; Brøcker et al. 2012) viser, svarer det skrevne *hvad* til tre distinkte former i samtaleproget. Den form, som forekommer i fundamentfeltet, udtales konsekvent med en midt-lav vokal og uden coda-konsonant [væ] (Jørgensen 2015:3).

Fundamentfeltet i danske samtaler

På baggrund af den informationsstrukturelle litteratur er det ikke overraskende at der er en overrepræsentation af pronominer blandt de hyppige fundamentfelter, men omfanget af denne overrepræsentation tyder på en diskrepans mellem den grammatiske litteraturs beskrivelse af fundamentfeltet og brugen i samtaleproget. Når traditionelle grammatiske værker giver eksempelsætninger med komplekse nominal- eller adverbialsyntagmer, er det altså sætningstyper, som kun sjældent forekommer i samtaleproget.

Fordelingen af grammatiske roller ses i Tabel 3:

Grammatiske roller	Antal	Procent
subjekt	310	62%
adverbial	122	24,4%
objekt	47	9,4%
subjektsprædikat	7	1,4%
objekt i underordnet ledsætning	7	1,4%
præpositionel styrelse	4	0,8%
subjekt i underordnet ledsætning	2	0,4%
præpositionel styrelse i underordnet ledsætning	1	0,2%

Tabel 3: Fordelingen af grammatiske roller i fundamentfeltet

Som det ses i Tabel 3, er subjektet den hyppigste grammatiske rolle i fundamentfeltet, hvilket den grammatiske litteratur også angiver. Hyppigheden er dog mindre end man ville forvente på baggrund af litteraturen, og mindre end rapporteret i tidligere studier af dansk skriftsprog (Buhl 2004, citeret fra Jørgensen 2013:184). En lignende diskrepans mellem skriftsprog og talesprog i brugen af fundamentfeltet er fundet på svensk (Bohnacker og Rosén 2008; Bohnacker og Lindgren 2014) og nederlandsk (ibid.; Bouma 2008). Særligt adverbier er overraskende hyppige, hvilket overvejende skyldes den ekstreme hyppighed af *så* i fundamentfeltet. Objekter er ikke sjældne, men andre nominelle roller ses kun temmelig sjældent. Alt i alt er der en vis diskrepans mellem de manglende oblikformer i fundamentfeltet og de relativt mange ikke-subjekter. Dette kan forklares ved at *det*, som jo er særligt hyppig, i langt højere grad end andre pronominer forekommer som ikke-subjekt i fundamentfeltet.

Fordelingen af fundamentfelter på baggrund af reference ses i Tabel 4:

Reference	Antal	Procent
konkret: person, objekt, koncept	193	38,6%
bred: prædikat	104	20,8%
placering i tid eller sted	62	12,4%
abstrakt: diskursregulering	42	8,4%
abstrakt: betingelse	40	8%
bred: diskurs	34	6,8%
generisk	19	3,8%
ingen	6	1,2%

Tabel 4: Fordeling af fundamentfelter efter reference

Den hyppigste reference er konkret. Dette kan indebære enten et fuldt leksikalsk nominalsyntagme, eller et pronomen med en referent, der tidligere er blevet præsenteret med et sådant, eller på anden måde er specificeret af den interaktionelle kontekst. Næsthypigst er brede referencer med henvisning til prædikatet i den foregående sætning. Denne type reference er også kendt fra skriftsproget, hvor Ulbæk (2005:44) beskriver den som en kohæsiionsmarkør. Hansen og Heltoft (2011:1713) nævner i deres beskrivelse af det umarkerede fundamentfelt at det kan indeholde enten sætningens subjekt eller situative adverbier, hvilket er den tredjehyppigste slags reference, som regel repræsenteret ved fundamentfeltet *så*. Mere abstrakte adverbielle funktioner (ligeledes som regel repræsenteret ved *så*) er dog også hyppige; se følgende afsnit for eksempler på disse funktioner.

Som det ses i Tabel 5, er der også eksempler på fundamentfelter med generisk reference (*du* og *man* i deres generiske betydning) og på fundamentfelter uden referentielt indhold. Disse bliver ikke diskuteret yderligere i denne artikel.

Optællingen viser at subjekter med konkret reference er temmeligt hyppige, og det er da også disse som i høj grad fremhæves af litteraturen som umarkerede. Adverbier og andre nominelle led er dog langt fra sjældne i fundamentfeltet. En stor del af de analyserede

fundamentfelter har bred eller abstrakt reference. Til sidst er det slående hvor meget de samme få former går igen, netop ordene *det*, *så* og *jeg* og andre personlige pronominer i nominativ form.

6. Eksempler på fundamentfeltets brug

I dette afsnit vil jeg på baggrund af data eksemplificere brugen af de hyppigste former i fundamentfeltet *det* og *så*. Desuden vil jeg kort forklare hyppigheden af *jeg*, og eksemplificere mere perifere anvendelser af fundamentfeltet i form af komplet identificerbare referenter.

Det

Som vi så i Tabel 1 foroven, er *det* klart det hyppigste fundament i dansk samtalesprog. Dette hænger sandsynligvis sammen med ordets meget fleksible potentielle reference: *Det* kan referere både til konkrete objekter, koncepter, prædikater og diskursstrukturer, og kan desuden være formelt subjekt.⁵ Som personligt pronomen er det neutrumkønnet, men genus er kun relevant når det har smal (konkret) reference (Kappelgaard & Hjorth 2017:23). Andre hyppige nominale fundamentter anvendes som regel som subjekter, men *det* har en meget mindre fastlåst grammatisk rolle. *Det* er ofte ikke-subjekt uden at være emfatisk, særligt hvis det har reference til den tidligere sætnings prædikat.

Et eksempel på *det* med smal reference ses i (1):

(1) de:t kun (.) femoghalvtres kvadratmeter i grund (.) rids huset.

Det indledende *det* i (1) har tydelig reference til *huset*, som er en etableret semi-aktiv referent i diskursen når sætningen siges, og desuden nævnes eksplicit i sætningens afsluttende ekstraposition. Referenten er konkret, og der er på mange måder tale om et prototypisk emne. Generelt er *det* med konkret reference, på lige fod med andre pronominer, som regel grammatisk subjekt når det forekommer i fundamentfeltet. *Det* står her i paradigmatiske relation til *den*, og

⁵ Brugen af *det* som formelt subjekt diskuteres ikke i denne artikel, men se Puggaard (under udg.).

Rasmus Puggaard

kongruerer med *huset* i neutrum, hvilket står i modsætning til *det* med bred reference, som ses i (2):

(2) de er faldet til det halve, ·hhh det er aktierne jo. (.) faktisk.

I anden sætning i (2) står *det* ikke i paradigmatiske relation til *den*; genus spiller ingen rolle her, da *det* ikke refererer til en specifik nominal referent. Der refereres snarere til det konceptuelle indhold i den foregående sætnings prædikat, nemlig *faldet til det halve*. Desuden er *det* i (2) ikke grammatisk subjekt, men snarere subjektsprædikat. I modsætning til *det* med smal reference, er der ikke en entydig præference for hvilken grammatisk rolle *det* med bred reference har i sætningen.

Givet *dets* fleksible potentielle reference, har det nødvendigvis vag reference ved forekomst; referencen klargøres først når pronominet sættes i kontekst. Det samme kan siges om *dets* grammatiske rolle. *Det* tager ikke kasus, så *dets* grammatiske rolle klargøres først i konteksten af resten af sætningen. Den interaktionelle lingvistik kan nu forklare hvorfor *det* er et meget hyppigt fundamentfelt: Der er et interaktionelt pres for at påbegynde en taleur så hurtigt som muligt efter den tidligere tur er færdig, hvilket gør det svært at planlægge taleurens endelige format inden den påbegyndes. Det vil dog som regel være klart for taleren om taleurens indhold bygger direkte videre på det foregående, hvilket formatet med *det* i fundamentfeltet kan eksplicitere. Netop fordi *det* ikke tager kasus, er det ikke engang strengt nødvendigt at taleren har besluttet sig for hvilken grammatisk rolle fundamentfeltet tager, hvilket gør det muligt at åbne en sætning med *det* i tidlige stadier af sætningens planlægning.

Så

Så har også meget fleksibel betydning når det står i fundamentfeltet. I bred forstand kan man sige at *så* bruges når resten af sætningen følger den tidligere diskurs; dvs. enten når tidsforløbet i sætningen forekommer umiddelbart efter tidsforløbet i den tidligere diskurs

(tidsfølge), eller hvis indholdet er sandt eller relevant⁶ som følge af hvad der tidligere er sagt (følgevirkning). En tredje hyppig funktion er diskursregulerende; i denne sammenhæng vil det sige at *så* kan indikere at en given sætning hører under samme overordnede diskurselement som det foregående. Denne funktion bliver ikke berørt her, men behandles af Puggaard (under udg.).

Tidsfølge-funktionen er meget frekvent i historiefortællingssekvenser, hvor *så* generelt bruges i fundamentfeltet hvis sætningen indeholder tidsmæssig fremgang. Hvis *så ikke* bruges i fundamentfeltet i en sætning i en historiefortællingssekvens, er det som regel fordi der er et ophold i den tidsmæssige fremgang. Her er altså tale om det, Schegloff (1996) kalder ”positions-sensitiv grammatik”, hvor sætningens grammatiske form vælges på baggrund af dens interaktionelle kontekst. Mønstret kan ses i (3), som er en del af en længere sekvens, hvor talerne Anne og Beate forsøger at opnå en fælles forståelse for hvad der skete den foregående lørdag, da de havde planlagt at mødes i byen:

- (3) Beate nå: oka:y men altså så ringer du
 å jeg >sagde til dig rigtig mange gange at du sku<
 komme,
 (0.4) på Lux, (.) å det ville du ik, (0.9)
 å (.) [jam.]
Anne [så] faldt jeg i søvn.

Der er fire helsætninger – og dermed også fire fundamentfelter – i den del af sekvensen vi ser i (3). Den første sætning har *så* i fundamentfeltet og udgør en tidsmæssig fremgang i forhold til den tidligere diskurs; Anne ringer til Beate, og det sker som et led i rækken af begivenheder der udgør historien. De to følgende hovedsætninger har respektivt *jeg* (anatorisk subjekt) og *det* (anatorisk objekt med bred reference) i fundamentfeltet. Indholdet i disse sætninger udgør ikke separate begivenheder, men nærmere udfoldelser af den tidligere nævnte begivenhed. Her er altså tale om et ophold i den tidsmæssige fremgang.

⁶ Som Sweetser (1990:113 f.) påviser, er det ret almindeligt at indikationer af sandhed og kontekstuel relevans har samme lingvistiske form.

Rasmus Puggaard

I fjerde sætning tager Anne ordet, og i hendes sætning er *så* igen i fundamentfeltet. Ligesom i første sætning, signalerer *så* at indholdet i sætningen udgør en tidsmæssig fremgang i den overordnede sekvens.

Som nævnt ovenfor kan *så* også bruges i fundamentfeltet til at signalere virkefølge. Formelt set følger disse sætninger følgende struktur:

Givet p er q nu sandt eller relevant, hvor
 p = en aktiv del af diskursfeltet⁷
 q = sætningens påstand
Format: (p) så q

Som regel udgør p det konceptuelle indhold af den foregående sætning eller taletur, men det kan også være større diskursenheder. Når formatet har p i parentes er det fordi p ofte ikke er en eksplicit del af samme sætning, men sagtens f.eks. kan være i samtalepartnerens foregående taletur. Et eksempel kan ses i (4), som delvist er en gentagelse af (2):

- (4) Asta de er faldet til det halve,
·hhh det er aktierne jo. (.) faktisk.
Lis nåja så ka man jo miste det halve der

I Lis' taletur i (4) udtrykker hun at man kan miste det halve af en aktiebaseret opsparing hvis aktiernes værdi er faldet til det halve. *Så* står i fundamentfeltet, og har til formål at signalere hvordan sætningens indhold forholder sig til den foregående diskurs. I dette tilfælde signalerer *så* at sætningens indhold er sandt givet det, der er sagt forinden. Man kan antage at dette sætningsformat er formet på baggrund af analogi med konditionalformatet "hvis p så q ", blot uden det eksplicitte "hvis p "-element. Sådant en analyse, sammen med antagelsen om at fundamentfeltet generelt har emnefunktion, går hånd i hånd med Haimans (1978) analyse af konditionaler som grammatiske emner.

Det er fælles for begge de eksemplificerede funktioner af *så* at ordet bruges til at kæde sætningen sammen med den foregående diskurs. Virkefølge-funktionen af *så* kan analyseres som grammatisk

⁷ Termen "diskursfelt" er lånt af Langacker (*discourse space*; 2001).

Fundamentfeltet i danske samtaler

emne, men tidsfølge-funktionen stemmer dårligt overens med de fleste beskrivelser af grammatisk emne. I de to eksempler foroven har det været ret ligetil at se om sammenkædningen sker på baggrund af tidsfølge eller følgevirkning. Det er dog ikke altid ligetil, da der er en tæt konceptuel sammenhæng mellem disse to betydninger. Følgevirkning er f.eks. ofte en konsekvens af tidsfølge. Den homofone konjunktion *så* har desuden en funktion meget lig adverbiet, hvilket yderligere komplicerer billedet.

Jeg

Pronominet *jeg* er det tredjehyppigste fundament. Der er mange mulige forklaringer på at *jeg* er meget hyppig i fundamentfeltet: En førstepersonsreference er altid et tilgængeligt emne, da det per definition altid er tilgængeligt i en sætnings pragmatiske præsupposition (Lambrecht 1994). Taleren selv har desuden altid epistemisk autoritet over egen erfaring (Pomerantz 1980), så det er et sikkert fundament at basere en ytring på. Der er derfor en solid funktionel basis for at foreslå at talere vælger *jeg* som fundament hvis en sætning ikke har en mere ligefrem tilknytning til diskursen.

Komplet identificerbare fundament

Som det kan udledes af det foregående, er fundament med komplet identificerbar reference meget sjældne. En komplet identificerbar reference skal her tolkes som en der er fuldt forståelig udelukkende på baggrund af fundamentfeltet uden kendskab til konteksten; dvs. som hverken har diskurs-intern eller deiktisk reference. I denne sammenhæng kan end ikke personlige pronominer som *jeg* eller *du* tolkes som komplet identificerbare, da deres reference bestemmes af taleren og modtageren. De komplet identificerbare fundament forekommer, er som regel dele af særlige sætningstyper. Alt i alt er der kun fire eksempler i datasættet på at denne type fundament forekommer udenfor særlige sætningstyper (fx. citatkonstruktionen præsenteret for neden). Et eksempel kan ses i sætningen i (5), som er del af en længere diskussion om finanskrisen i 2007:

(5) altså de danske banker har da os været med på den men altså-

Fundamentfeltet er *de danske banker* med kontrastivt tryk på *danske*; disse er ikke nævnt tidligere i diskursen, og faktisk har bankverdenen⁸ heller ikke været eksplicit nævnt. Tunge led som *de danske banker* er ikke usædvanlige sætningsindledere, men de forekommer som regel i ekstraposition med et anaforisk pronomen (*de*) i fundamentfeltet.

Et eksempel på en konstruktion der kræver et komplet identificerbart fundament, er citatkonstruktionen med direkte citat i fundamentfeltet. Særligt ved denne konstruktion i modsætning til andre komplet identificerbare fundamentfelter er at fundamentet aldrig er grammatisk subjekt, og at citatet aldrig står i ekstraposition på trods af at det som regel er et tungt led. Desuden kan citatet være prosodisk selvstændigt. Et eksempel på konstruktionen ses i (6), hvor taleren gengiver en samtale hun havde med ejeren af en lejlighed hun besøgte til en fest:

- (6) så siger jeg sån ↑nå men øhm:. (0.6)
hva k- hva- hva koster den så sån en:
den er rigtig rigtig fed jo.
hva koster den ehe
·hh ja den er ret dyr. (0.3) ↑siger han så bare,

I nederste linje i (6) er *ja den er ret dyr* fundamentfelt og grammatisk objekt i den overordnede sætning. *ja den er ret dyr* er i sig selv en grammatisk og prosodisk færdig sætning, og fra et turtagningsperspektiv er der overgangsrelevans efter citatet. Efter en kort pause tilføjes citatrammen *siger han så bare*, og det er som sådan kun i kraft af denne tilføjelse at *ja den er ret dyr* kan analyseres som fundament. Den endelige sætning inklusiv citatramme har ikke nødvendigvis været planlagt da talestrømmen begyndte.

Hansen og Heltoft (2011:1150) analyserer citatrammen som et parentetisk led, hvilket i deres model er en slags interjektional. De analyserer altså ikke citatet som fundamentfelt, men nærmere som hovedsætning. Deres analyse har en række fordele: Den kan forklare hvorfor citatet tager hovedsætningsledstilling (deklarativ ledstilling) og hvorfor citatet fremstår som en semantisk og prosodisk helhed.

⁸ Konceptet *bank* må dog antages at være semi-aktivt på baggrund af det overordnede emne i diskursen, hvis man følger Dik (1997:309f.)

Placeringen efter en semantisk og prosodisk helhed har citatrammen desuden til fælles med adverbialer der kan stå på samme position, som f.eks. *faktisk*, *egentlig* og *formodentlig*. Når deres analyse ikke følges her, er det fordi disse pointer i en interaktionel kontekst også kan forklares med henvisning til talesprogets temporalitet. I sådan en analyse fremstår citatet som en semantisk og prosodisk helhed netop fordi citatrammen ikke nødvendigvis er planlagt fra starten, og det kan også forklare citatets ledstilling – som desuden er ganske almindelig i talesprogets ledsætninger. Yderligere fordele ved analysen af citatet som fundament er at den kan forklare hvorfor citatrammen har ledstillingen Verbum + Subjekt, og at den tager højde for den semantiske relation mellem citatet og citatrammen: Citatet fungerer semantisk som direkte objekt. En analyse af citatet som fundamentfelt i en større sætning diskvalificerer det selvfølgelig ikke fra at have sin egen interne struktur og sit eget fundamentfelt (i dette tilfælde *den*).

7. Præferencer for brugen af fundamentfeltet

Fundamentfeltet er et meget åbent grammatisk værktøj, og der er få absolutte regler for dets brug. Mine data tyder til gengæld på at der er en række vejledende principper, som talere benytter når de vælger en sætningens fundamentfelt i en samtalekontekst. Det tyder på at talere bl.a. vælger på baggrund af disse præferencer:

Fundamentfeltet har som regel emnefunktion. Tunge led undgås generelt i fundamentfeltet, men kan i stedet forekomme i ekstraposition. *Det* er det foretrukne fundamentfelt hvis sætningens påstand er bredt forankret i den foregående diskurs; denne præference for *det* i fundamentfeltet overskygger en anden præference for grammatisk subjekt i fundamentfeltet, hvilket vil sige at hvis en sætning indeholder *det* med bred reference, er leddets grammatiske rolle underordnet ift. om *det* vælges som fundamentfelt. Hvis sætningens påstand ikke er bredt forankret i den tidligere diskurs, er den som regel forankret i en konkret referent, som angives med et pronomen; dette pronomen fungerer da som regel som sætningens subjekt. Hvis sætningen udelukkende indeholder ny information, dvs. slet ikke er forankret i diskursfeltet, er der også en præference for *det* i fundamentfeltet, men som formelt subjekt; Hansen og Heltoft

(2011: 1199) omtaler denne sætningstype som ”tetiske udsagn”. Andre forhold kan gøre sig gældende hvis sætningen f.eks. indgår i en særlig interaktionel handling, som det f.eks. ses ved brugen af *så* i historiefortællingssekvenser. Særlige konstruktioner, som f.eks. citatkonstruktionen set foroven, kan kræve særlige udfyldninger af fundamentfeltet.

De ovenstående præferencer er naturligvis ikke fyldestgørende, men ikke desto mindre kan de forklare en stor del af brugen af fundamentfelterne fundet i samtalesproget.

Litteratur:

- Allan, Robin, Philip Holmes & Tom Lundskær-Nielsen (1995) *Danish. A comprehensive grammar*. London & New York: Routledge.
- Andersen, Thomas, Uwe Helm Petersen & Flemming Smedegaard (2001) *Sproget som ressource. Dansk systemisk funktionel lingvistik i teori og praksis*. Odense: Odense Universitetsforlag.
- Auer, Peter (2000) On-line-Syntax. Oder: was er bedeuten könnte, die Zeitlichkeit der mündlichen Sprache ernst zu nehmen. *Sprache und Literatur* 85:43-56.
- Auer, Peter (2009) On-line syntax. Thoughts on the temporality of spoken language. *Language Sciences* 31:1-13.
- Becker-Christensen, Christian (2010) *Dansk syntaks. Indføring i dansk sætningsgrammatik og sætningsanalyse*. Frederiksberg: Samfundslitteratur.
- Bohnacker, Ute & Christina Rosén (2008) The clause-initial position in L2 German declaratives. Transfer of information structure. *Studies in Second Language Acquisition* 30(4):511-538.
- Bohnacker, Ute & Josefin Lindgren (2014) Fundament, formellt subject och frekvens. Ordföljdmönster i svenska, nederländska och hos vuxna inlärare av svenska. *Språk & Stil* 24:33-71.
- Bouma, Gerlof Johannes (2008) *Starting a sentence in Dutch. A corpus-study of subject- and object-fronting*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen.
- Brøcker, Karen (2014) Tunge led i forfelt og ekstraposition. Et fænomen i dansk talesprogsgrammatik. *Skrifter om Samtalegrammatik* 1(2).

Fundamentfeltet i danske samtaler

- Brøcker, Karen Kiil, Magnus Glenvad Tind Hamann, Maria Jørgensen, Simon Bierring Lange, Nicholas Hedegaard Mikkelsen & Jakob Steensig (2012) Samtalesprogets grammatik. Fire fænomener og nogle metodiske overvejelser. *Nydanske Sprogstudier* 42:10-40.
- Buhl, L. (2004) *Tilegnelsen af inversion i fremsættende sætninger i dansk som andetsprog. En analyse af et undervisningsmateriales behandling af inversion i fremsættende sætninger og af 10 andetsprogslearneres arbejde med materialet*. Upubliceret speciale, Aarhus Universitet.
- Chafe, Wallace L. (1976) Givenness, contrastiveness, definiteness, subjects, topics, and point of view. Charles N. Li (red.) *Subject and topic*. New York: Academic Press:25-55.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth & Margaret Selting (2001) Introducing Interactional Linguistics. Margaret Selting & Elizabeth Couper-Kuhlen (red.). *Studies in Interactional Linguistics*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins:1-22.
- Couper-Kuhlen, Elizabeth & Margaret Selting (2018) *Interactional Linguistics. Studying language in social interaction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Diderichsen, Paul (1946) *Elementær dansk grammatik*. København: Gyldendal.
- Dik, Simon C. (1997) *The theory of Functional Grammar. Part 1: The structure of the clause*. 2. udgave. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Haiman, John (1978) Conditionals are topics. *Language* 54(3):564-589.
- Halliday, M.A.K. (1967) Notes on transitivity and theme in English. Part 2. *Journal of Linguistics* 3(2):199-244.
- Hansen, Erik (1977) *Dæmonernes port. Støttmateriale til undervisningen i nydansk*. København: Hans Reitzel.
- Hansen, Erik & Lars Heltoft (2011) *Grammatik over det danske sprog*. København: Det Danske Sprog- og Litteraturselskab.
- Heltoft, Lars (1986) Topologi og syntaks. En revision af Paul Diderichsens sætningsskema. *Nydanske studier & Almen kommunikationsteori* 16/17:105-130.
- Jefferson, Gail (2004) Glossary of transcript symbols with an introduction. *Conversation Analysis. Studies from the first generation*. Gene H. Lerner (udg.) Amsterdam: John Benjamins:13-31.
- Jensen, K. Anne (2003) *Clause linkage in spoken Danish*. Upubliceret Ph.d.-afhandling, Københavns Universitet.
- Jensen, Torben Juel (2011) Ordstilling i ledsætninger i moderne dansk talesprog. *Ny forskning i grammatik* 18:125-150.

- Jørgensen, Henrik (2013) Sætningsspidsens udfyldning. Observationer fra et talesprogsmateriale. *Ny forskning i grammatik* 20:183-202.
- Jørgensen, Henrik (2016) Doubling left syntactic positions in Danish. Sten Vikner, Henrik Jørgensen & Elly van Gelderen (red.) *Let us have articles betwixt us. Papers in historical and comparative linguistics in honour of Johanna L. Wood*. Aarhus: Aarhus Universitet:281-298.
- Jørgensen, Maria (2015) "Hvad" i danske talesprog. *Skrifter om Samtalegrammatik* 2(6).
- Kappelgaard, Sofie Bräuner & Hannah Bruun Hjorth (2017) *Det stærkeste køn. En undersøgelse af genusrealisering i dansk blandt teenagere i flersprogede miljøer i Køge og på Amager*. København: Københavns Universitet.
- Lambrecht, Knud (1994) *Information structure and the sentence form. Topic, focus, and the mental representations of discourse referents*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Langacker, Ronald W. (2001) Discourse in Cognitive Grammar. *Cognitive Linguistics* 12(2):143-188.
- Lindström, Jan (2009) Interactional Linguistics. *The pragmatics of interaction*. Sigurd D'hondt, Jan-Ola Östman & Jef Verschueren (red.). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins:96-103.
- MacWhinney, Brian & Johannes Wagner (2010) Transcribing, searching and data sharing. The CLAN software and the TalkBank data repository. *Gesprächsforschung* 11:154-173.
- Mathesius, Vilém (1929) Zur Satzperspektive im modernen Englisch. *Archiv für das Studium der neueren Sprachen und Literaturen* 155:202-210.
- Mikkelsen, Kr. (1911) *Dansk ordføjningslære med sproghistoriske tillæg. Håndbog for viderekomne og lærere*. København: Lehmann & Stages Forlag.
- Mikkelsen, Nicholas Hedegaard (2011) Betydningsforskelle ved brug af helsætningsordstilling efter *fordi*. Inger Schoonderbeek Hansen & Peter Widell (red.) *13. møde om udforskningen af dansk sprog*, Aarhus Universitet:213-224.
- Nedergaard Thomsen, Ole (1992) Pronouns, word order, and prosody. Information structuring in preverbal slots in spoken Danish. *Copenhagen Working Papers in Linguistics* 2:119-232.
- Nielsen, Niels Åge (1975) Om anvendelsen af to forskellige modeller på dansk sætningsbygning. *At færdes i sproget. Iagttagelser og synspunkter*. København: Dansk Sprognævn:139-150.
- Pomerantz, Anita (1980) Telling my side. "Limited access" as a "fishing" device. *Sociological Inquiry* 50(3/4):186-198.

Fundamentfeltet i danske samtaler

- Puggaard, Rasmus (2018) *The function of the foundation field in Danish talk-in-interaction. On the intersection of information structure, interactional organization, and syntactic coding*. Upubliceret speciale, Aarhus Universitet.
- Puggaard, Rasmus (under udg.) Flexibility of frequent clause openers in talk-in-interaction. The Danish pre-fields *det* and *så*. *Nordic Journal of Linguistics*.
- Sacks, Harvey, Emanuel A. Schegloff & Gail Jefferson (1974) A simplest systematics for the organization of turn-taking in conversation. *Language* 50(4):696-735.
- Schegloff, Emanuel A. (1996) Turn organization. One intersection of grammar and interaction. Elinor Ochs, Emanuel A. Schegloff & Sandra A. Thompson (udg.) *Interaction and grammar*. Cambridge: Cambridge University Press:52-133.
- Stensig, Jakob (1994) På tur i talens sprog. Om syntaks og taleture i samtaler. *Nydanske studier & Almen kommunikationsteori* 16:63-83.
- Stensig, Jakob (2001) *Sprog i virkeligheden. Bidrag til en interaktionel lingvistik*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Stensig, Jakob, Karen Kiil Brøcker, Caroline Grønkjær, Magnus Glenvad Tind Hamann, Rasmus Puggaard Hansen, Maria Jørgensen, Mathias Høyer Kragelund, Nicholas Hedegaard Mikkelsen, Tina Mølgaard, Henriette Folkmann Pedersen, Søren Sandager Sørensen & Emilie Tholstrup (2013) The DanTIN project. Creating a platform for describing the grammar of Danish talk-in-interaction. Jan Heegård Petersen & Peter Juel Henriksen (red.) *New perspectives on speech in action. Proceedings of the 2nd SJUSK conference on contemporary speech habits*. Frederiksberg: Samfundslitteratur:195-225.
- Sweetser, Eve (1990) *From etymology to pragmatics. Metaphorical and cultural aspects of semantic structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Togeby, Ole (2003) *Fungerer denne sætning? Funktionel dansk sproglære*. Aarhus: Academica.
- Tomlin, Russell S. (1986) *Basic word order. Functional principles*. London & Sydney: Croom Helm.
- Ulbæk, Ib (2005) *Sproglig tekstanalyse. Introduktion til pragmatisk tekstlingvistik*. Aarhus: Academica.